

Ny värme vid Räpplinge kyrka

Arkeologisk förundersökning 2012

Öland, Borgholms kommun, Räpplinge socken, Räpplinge 16:6

Nicholas Nilsson

KALMAR LÄNS MUSEUM
Arkeologisk rapport 2012:12

Ny värme vid Röpplinge kyrka

Arkeologisk förundersökning 2012

Öland, Borgholms kommun, Röpplinge socken, Röpplinge 16:6

Författare	Nicholas Nilsson
Copyright	Kalmar läns museum
Redaktion	Per Lekberg, Seija Nyberg
Kartor	Publicerade i enlighet med tillstånd 507-98-2848 från Lantmäteriverket
Förlag	Kalmar läns museum
ISSN	1400-352X

Abstract

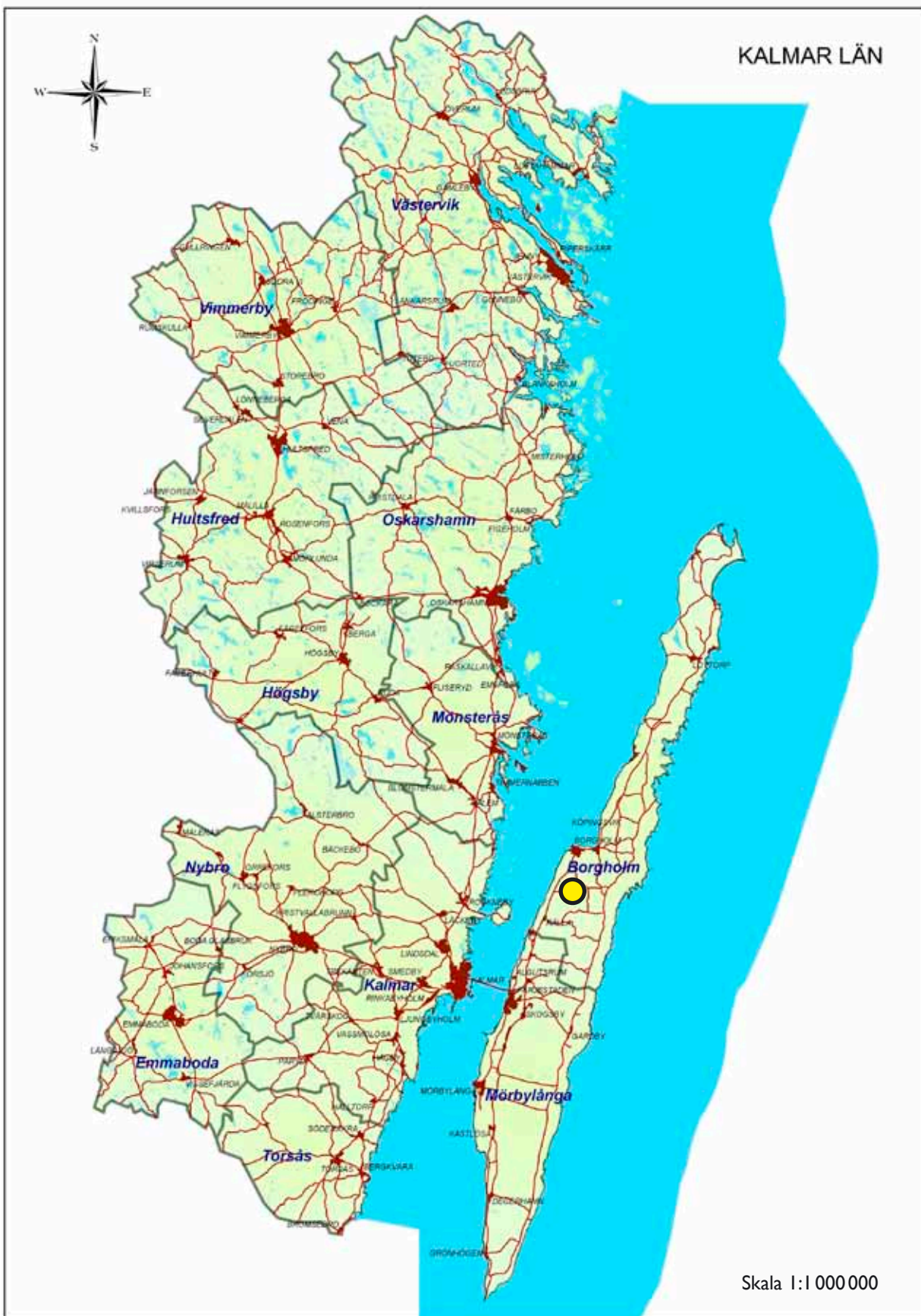
Keywords: Heat pump foundation, electric cable, stone accumulations

During one day in October Kalmar County museum performed an archaeological evaluation at Röpplinge church on Öland. Trenches were dug for a 3x2,5 meter heat pump foundation and an approximately 25

meters long electric cable. Apart from two stone accumulations in the topsoil, nothing was found. The stones may be a part of a badly preserved wall but is uncertain.

Innehåll

Sammanfattning	7
Inledning	8
Topografi och fornlämningsmiljö	9
Kunskapsläget	10
Genomförande	13
Resultat	17
Tolkning och åtgärdsförslag	19
Åtgärdsförslag.....	19
Referenser	20
Tekniska och administrativa uppgifter	21

Karta över Kalmar län med undersökningsområdet markerat.

Sammanfattning

Under en dag i oktober genomförde Kalmar läns museum en arkeologisk förundersökning inför anläggandet av ett nytt värmesystem vid Röpplinge kyrka. Schakt grävdes för ett 3x2,5 meters värmepumps fundament samt en tillhörande elkabel. Schaktningen fick ändras något i förhållande till planlagt arbete då anslutningspunkten för elkabeln var tvungen att flyttas. Därav drogs något mer schakt än vad som var planerat från början. Länsstyrelsen informerades om ändringen. Som djupast grävdes ned till 0,5 meters djup för fundamentet och till 0,4 meters djup för elkabeln. Endast i

schaktet för elkabeln påträffades två ansamlingar av sten, ca 0,3 meter breda och liggandes med ca 3 meters mellanrum. Stenarna utgör troligtvis inte rester av något äldre hus utan är snarare rester av rasmassor från t.ex. det rivna vapenhuset. De skulle kunna utgöra rester av en sämre stensyll vilken tillhört ett äldre mindre hus på platsen. Att något sådant hus legat på platsen är dock inte känt. För att säkert tolka stenarnas funktion krävs att en större yta tas upp. Några ytterligare antikvariska åtgärder är ej nödvändiga.

Inledning

Under en mycket regnig dag i oktober genomförde Kalmar läns museum en arkeologisk förundersökning vid Räpplinge kyrka på Öland. Undersökningen genomfördes med anledning av att ett nytt värmesystem skall installeras i kyrkan i form av en värmepump med tillhörande elkabel. Fundamentet till pumpen var ca 3x2,5 meter stort och behövde ligga på ett

största djup av 0,6 meter medan elkabeln krävde ett ca 0,4 meter brett schakt som var 0,4 meter djupt. Kabelschaktet gick från fundamentet på långhusets norra sida till anslutningspunkten vid tornets nordvästra hörn, en sträcka på ca 25 meter. Uppdragsgivare var Norra Ölands kyrkliga samfällighet (fig. 1).

Fig. 1. Det undersökta området vid Räpplinge kyrka.

Topografi och fornlämningsmiljö

Röpplinge socken ligger på mellersta Ölands västra sida och är en utpräglad jordbruksbygd. Knappt hälften av socknens mark utgörs av alvar- och impedimentmark. En relativt stor del av markerna i socknen utgörs av större och mindre våtmarksområden. Den förhållandevis höga frekvensen av små våtmarker visar att området består av täta, relativt ogenomsläppliga jordar med hög halt av lera eller mjåla. Under medeltid och 1500-tal ingick Röpplinge socken, tillsammans med Högsrum och Egby, huvuddelen av Köping och en mindre del av Gärdslösa socknar i Slättbo härad (DMS 4:3: 97f).

Socknens västra del domineras av den västra landborgskanten och det är också här socknens gravfält finns. De tre byarna nedanför landborgskanten är socknens yngsta och tillkom först på 1700- och 1800-talet. Området mellan landborgskanten och stranden är till stor del skogbeväxt. Här har få arkeologiska undersökningar skett varför få av de kända fornlämningarna hittas här. Tillsammans med det stora området vid Gestadsås bildar landborgen istället Röpplinges mest betydande fornlämningsstråk. Stråket är 6 km långt och består av ett 20-tal gravfält, ett stort antal enstaka gravar samt ett område med stensträngar och husgrunder vid Bragelund och Strömbacka (Arnell & Arnell 1987: 139ff).

Kyrkan ligger i Röpplinge by, knappt 4,5 km sydost om Borgholms slottsruin och 4 km ost-nordost om Strandskogen och landborgskanten. Röpplinge alvar tar vid nordväst om kyrkan och söder om Gestadsås, ett område som främst används som betesmarker. I det

omgivande landskapet finns ett betydande fornlämningskomplex bestående av ett stort antal fragmentariska stensträngssystem, ett stort gravfält samt flera enstaka registrerade gravanläggningar.

Fornlämningsspridningen framgår av kartan nedan (fig.2, fig. 3.), där de till förundersökningsområdet närmast angränsande registrerade lämningarna lyfts fram med beteckning enligt FMIS. I kyrkans direkta närområde domineras fornlämningsbilden framförallt av de sammanförda lämningarna Raä 50:1-3 och 196:1. Raä 50:1-3 utgörs av tre övertorvade stensättningar i storlekarna 7-12 m i diameter, medan Raä 196:1 enligt FMIS är ett skelettfynd på den gamla skoltomten, där också kamfragment och ett lerkärl daterat till vikingatid har hittats (fler gravar finns dock på platsen - se ytterligare information kring Raä 196 under Kunskapsläge). I övrigt finns flera registrerade stensättningar i närområdet, oftast runda i formen och av varierande skick och status. Endast ett fåtal av dem har undersökts arkeologiskt varför dateringen ofta är preliminär och baserad på fynd och morfologi.

I förundersökningsområdets omgivning finns även flera stenåldersboplatser som registrerats i samband med Ölandsinventeringen. De flesta här upptagna boplatser ligger söder om kyrkan och byn, se Raä 246:1, 255:1, 256:1 och 260:1. Från samtliga dessa har ett slaget flintmaterial och kvarts insamlats. Norr om kyrkan ligger boplatserna 247:1, varifrån sju slagna flintor kunde insamlas.

Raä nr	Benämning enligt FMIS	Datering	Antikvarisk bedömning
50:1-3	Sammanförda lämningar	Stå, brå, jäå	Fast fornlämning
64:1	Stensättning	Brå, jäå	Fast fornlämning
64:2	Stensättning	Brå, jäå	ÖKL
65:1	Stensättning	Brå, jäå	Fast fornlämning
65:2	Stensättning	Brå, jäå	Fast fornlämning
115:1	Stensättning	Brå, jäå	Fast fornlämning
115:2	Stensättning	Brå, jäå	Fast fornlämning
116:1	Stensättning	Brå, jäå	Fast fornlämning
183:1	Naturföremål med tradition	Nyare tid	ÖKL
196:1	Sammanförda lämningar	vikingatid	ÖKL
234:1	Fyndplats	Stå, brå, jäå, nyare	ÖKL
238:1	Fyndplats	Stå, brå, jäå, nyare	ÖKL
239:1	Boplats	Stå, brå, jäå	Fast fornlämning
246:1	Boplats	Stå	Fast fornlämning
247:1	Boplats	Stå, brå, jäå	Fast fornlämning
255:1	Boplats	Stå, brå, jäå	Fast fornlämning
256:1	Boplats	Stå, brå, jäå	Fast fornlämning
259:1	Fyndplats	Stå, brå, jäå	ÖKL
260:1	Boplats	Stå, brå, jäå	Fast fornlämning
324	Härd	Stå, brå, jäå, nyare	Undersökt, borttagen
325	Härd	Stå, brå, jäå, nyare	Undersökt, borttagen

Fig. 2. Registrerade fornlämningar i förundersökningsområdets närhet.

Kunskapsläget

Rällinge socken dyker upp i de skriftliga källorna för första gången på 1320-talet då benämningen ”de... Ræplinge” används i ett brev. Enligt DMS Öland var socknens omfattning under medeltiden och 1500-talet något mindre än den nuvarande. Till Rällinge kyrksocken hörde då halva byn Karås och delar av Sörby i Högsrums socken. Området kring Borgholms slott utgjorde under medeltiden en egen socken, Borg, men överfördes till Rällinge socken under 1600-talet. I gränsområdet mellan Borgs och Rällinge socknar låg under medeltiden den nu försvunna byn Gestad eller Getungstad, vars marker redan under tidigt 1500-tal tillhörde Borgholms kungsladugård. Den medeltida stenkyrka sedermera ombyggd till klövsadelskyrka, som uppfördes

i Rällinge by under 1100-talets förra hälft byggdes om radikalt 1802, då endast delar av väst- och sydmurarna behölls. I likhet med Bredsättra kyrka var Rällinge från början en tornlös absidkyrka som sedan kom att byggas på etappvis. Omkring 1250 byggdes ett kapell vid långhusets norra sida och vapenhuset bör ha tillkommit vid ungefär samma tid. Vapenhuset revs 1905. Ett benhus och en klockstapel ska också ha funnits på kyrkogården men uppgifter om var dessa stod saknas (Boström 1990:73, DMS 4:3).

Rällinge socken är en av Ölands mest fornlämningsrika socknar men också en av de minst undersökta om man ser till ytan. Dock har ett antal större arkeologiska undersökningar bidragit till att kunskapen om

Fig.3. De hittills kända lämningarna i närområdet kring R pplinge kyrka.

socknens förhistoria är förhållandevis god. Området kring Borgholms slott ingår i ett större fornlämningsområde som innehåller bebyggelselämningar, kulturlager och kalkstensbrott (Raä 139) liksom den övertorvade ruinen för Borgs kyrka med begravningsplats som låg innanför slottsmuren (Raä 197). Flera av landborgsgravfälten i Råpplinge socken har dessutom legat utefter västra krönvallen upp mot Borgholms slott (Fallgren 2006:127). Området har genomgått flera arkeologiska undersökningar av olika omfattning och karaktär och uppbringat ett betydande fyndmaterial under en lång period från Ulf Erik Hagbergs undersökning av en mindre yta 20 m sydost om Borgs kyrka 1961 till den större slutundersökning av Borgholms slottsruin som företogs av Kalmar läns museum 2004 (Hagberg 1961, Stibéus 2007).

Endast några få av de registrerade fornlämningsarna i närområdet kring kyrkan har tidigare genomgått arkeologiska undersökningar. Inom gravfältet Raä 196, 75-100 m sydost om kyrkan, har vid minst tre tillfällen påträffats skelettgravar. Samtliga har saknat markering ovan mark och framkommit i samband med trädgårds- eller byggnadsarbeten. 1961 undersöktes resterna efter en hällkistegrav på fastigheten Äpplerum 11:1. Tyvärr saknas rapport över grävningen men enligt uppgift i Ölands järnåldersgravfält ska en notis i Östra Smålands tidning ha uppgett att skelettet låg placerat i öst-västlig riktning med huvudet i väster. Två år senare undersökte Ulf Erik Hagberg resterna av ytterligare en skelettgrav inom samma fastighet. Denna var ytterst fragmenterad men även här låg skelettet orienterat i öst-väst, däremot med huvudet i öst. 1984 genomförde Margareta Beskow Sjöberg en arkeologisk efterundersökning inom den gamla skoltomten

där ytterligare en grav framkom. Även här var graven omörd och skadad redan innan arkeologer kom till platsen men enligt uppgifter från fastighetsägaren ska skelettet ha legat med huvudet placerat i väster (Beskow Sjöberg 1987:162). Endast i ett av fallen har ett fyndmaterial varit knutet till graven. I den anläggning som framkom 1984 kunde delarna till en benkam samt skärvorna från ett lågt skarpvinklat lerkärl med vinkelbands- och stämpelornering sällas fram ur jordmassorna. Föremålen har legat till grund för dateringen av graven till vikingatid. Av denna anledning har slutsatsen dragits att även de andra fyndtomma gravarna sannolikt tillhör vikingatid. Gravarna har varit djupt belägna, bl.a. framkom en av dem när man skulle gräva för ett pannrum under boningshuset (a.a.). Med hänsyn till vad som sagts om gravarnas utformning och belägenhet är det långt från omöjligt att de tillhör ett tidigkristet gravfält, kopplat till en föregångare till Råpplinge 1100-talskyrka.

Till skillnad från andra områden i socknen har mycket få arkeologiska undersökningar skett inom gränsen för kyrka och kyrkogård. Söder om kyrkan står två gravtumbor som båda är anlagda under 1600-tal. Gravarna som har stort kulturhistoriskt värde besiktigades av Kalmar läns museum 1990 i samband med att dessa skadats av frostsprängning och sättning. Beslut om renovering togs och de båda gravarna dokumenterades och restaurerades (Lundholm 2006). Vidare nämner Ragnhild Boström att grundmurar till den medeltida kyrkan upptäcktes vid en inre restaurering 1958 då en trappa till läktaren togs bort och avslöjade insidan av kapellet. Dock finns inga handlingar eller vidare uppgifter om denna undersökning att hitta i Kalmar läns museums arkiv (Boström 1990:82).

Genomförande

Undersökningen inleddes med att grässvålen torvades av med grävmaskin längs de delar som skulle undersökas (fig. 4). Därefter undersöktes dessa ytor med metaldetektor (fig 5). Med hjälp av maskin schaktades sedan först ytan för fundamentet till värmepumpen och sedan för elkabeln. Djupet för fundamentet blev ca 0,5 meter, något grundare än planerat. Detta berodde på att toppen av en nedgrävd oljetank framkom på detta djup (fig. 6). Djupet för elkabeln var som planerat 0,4 meter men längden blev dock något annorlunda eftersom den anslutningspunkt som först var tänkt för elkabeln vid hörnet av tornet och långhuset ändrades (fig 7). Enligt den första planen skulle den nya kabeln ansluta till en äldre kabel som skulle ha en ingång i kyrkan på denna plats. Det visade sig dock vid grävning att där inte fanns någon ledning utan endast en åskledare. Personal fick således kallas in för att markera var den ingående elkabeln verkligen låg. Denna visade sig gå in i det nordvästra hörnet av tornet. Schaktet för elkabeln grävdes således till denna plats vilket medförde att det schaktades något mer än vad som var planerat från början. Länsstyrelsen informerades om utvecklingen och gav godkännande därtill. Påträffade lämningar mättes in med GPS och fotograferades. Beroende på viss radioskugga i närheten till den stora kyrkokroppen var det svårt att få fullständig satellitkontakt vilket medförde att en mindre

Fig. 4. Området på den norra sidan om långhuset efter att grässvålen avlägsnats. Foto: Ulrika Söderström, KLM.

noggrannhet vid inmätningen var tvungen att accepteras.

Endast den större stenen vid den östra stensamlingen behövde flyttas för att elkabeln skulle kunna läggas på plats. Länsstyrelsen gav sitt medgivande därtill.

Fig. 5. Nicholas Nilsson avsöker området för fundamentet med metalldetektor. Foto: Ulrika Söderström, KLM.

Fig. 6. Toppen på den nedgrävda oljetanken som delvis låg inom undersökningsområdet för fundamentet. Foto: Ulrika Söderström, KLM.

Fig 7. Schakten vid tornet där det grävdes något mer än planerat eftersom den befintliga kabelanslutningen inte låg där den skulle. Foto: Ulrika Söderström, KLM.

Fig. 8. Schaktet för elkabeln samt de påträffade stensamlingarna. Foto: Nicholas Nilsson, KLM.

Resultat

Två ansamlingar av sten påträffades vid undersökningen och dessa låg i schaktet för elkabeln (fig. 8). De bestod av stenar med en storlek av ca 0,1-0,15 m men vid den ena ansamlingen fanns en sten som var större, 0,25-0,3m (fig 9, 10). Stenarna låg inte i bruk och inte heller i skift. De syntes också ligga delvis i matjordslagret. Det inbördes avståndet mellan de bägge ansamlingarna var ca 3,5m. Inga fynd påträffades

i samband med rensning av dessa eller vid schaktningen av ytan för fundamentet och elkabeln. Endast en sten vid den östra stensamlingen behövde flyttas för att elkabeln skulle kunna läggas ned (fig. 11). Vid grävning vid tornets nordvästra hörn framträdde de undre skiften till tornets grundläggning (fig. 12). Ingen åverkan behövde dock göras på dessa.

Fig. 9. Den östra stensamlingen från V. Foto: Nicholas Nilsson, KLM.

Fig. 10. Den västra stensamlingen från V. Foto: Nicholas Nilsson, KLM.

Fig. 11. Den östra stensamlingen efter att en större sen avlägsnats. Till höger i bild syns den gamla oljeledningen. Foto: Nicholas Nilsson, KLM.

Fig. 12. Grundstenar till tornet. Foto: Nicholas Nilsson, KLM.

Tolkning och åtgärdsförslag

De skriftliga källorna anger att det funnits ett kapell på nordsidan vilket byggdes omkring 1250. Vapenhuset bör ha tillkommit vid ungefär samma tid, det revs 1905. Ett benhus och en klockstapel ska också ha funnits på kyrkogården, men uppgifter om var dessa stod saknas (Boström 1990:73, DMS 4:3).

De påträffade stenarna uppvisade inga spår av murbruk, inte heller i deras omgivning kunde rester av bruk skådas. Det är således inte resterna av vapenhusets grundmurar som påträffats, för detta är stenarna alltför lösa och klena.

Möjligtvis skulle stenarna kunna utgöra en mycket dåligt bevarad stensyll till en äldre, troligtvis enklare byggnad, som då legat i an-

slutning till kyrkans norra långhusvägg. En klockstapel och benhus ska ha funnits inom kyrkogårdens gränser men det förefaller osannolikt att klockstapeln skulle ha en placering så nära kyrkan. Det finns inget i de skriftliga källorna som antyder att någon annan typ av byggnad skall ha funnits intill kyrkan.

För att säkert kunna avgöra vad stenarnas funktion varit och om de ingått i en större konstruktion krävs ett undersökningsområde som är större än den föreliggande undersökningen.

Åtgärdsförslag

Några vidare antikvariska åtgärder är ej nödvändiga.

Referenser

- Arnell, I & Arnell, K-H. 1987. Röpplinge socken. I: *Ölands järnåldersgravfält*, volym I. Red: Beskow Sjöberg, M. Högskolan i Kalmar.
- Axelsson, R, Janzon, K & Rahmqvist, S. 1996. *Det medeltida Sverige*. Band 4 Småland: 3 Öland. Riksantikvarieämbetet.
- Beskow Sjöberg, M. 1987. *Ölands järnåldersgravfält*, volym I. Högskolan i Kalmar.
- Boström, R. 1990. Röpplinge kyrka. I: *En bok om Röpplinge*. Red: Karlsson, R. Röpplinge Hembygdsförening. Borgholm.
- Fallgren, J-H. 2006. Kontinuitet och förändring. Bebyggelse och samhälle på Öland 200-1300 e. Kr. Uppsala Universitet.
- Hagberg, U-E. 1961. Folkungtida fynd på Borgholms slott. Särtryck ur Ölandsbladet 21/12 1961. Borgholm.
- Lundholm, S. 2006. *Gravtumbor på Röpplinge kyrkogård*. Arkeologisk rapport 2006. Nationella rapportprojektet. Kalmar läns museum.
- Stibéus, M. 2007. *Arkeologi vid Borgholms slott – bebyggelse från järnålder till medeltid*. Riksantikvarieämbetet.

Tekniska och administrativa uppgifter

Länsstyrelsens dnr: 431-3383-12

Kalmar läns museums dnr: 33-369-12

Projektnummer KLM: A2012025

Uppdragsgivare: Norra Ölands kyrkliga samfällighet, Östra Kyrkogatan 9, 387 31 BORGHOLM

Landskap: Öland

Kommun: Borgholm

Socken: Räpplinge

Fastighet: Räpplinge 16:6

Fornlämningsnr: Räpplinge 50:1-3, 196:1

Ekonomisk karta: 5H0a

X koordinat: 6300836,525

Y koordinat: 160049,276

M ö h: -

Fältarbetstid: 2012-10-15

Antal arbetsdagar: 1 dag

Maskintid: 7 timmar

Personal: Nicholas Nilsson, Ulrika Söderström

Foto, Du nr: Du 220:1-31

Dokumentation: All dokumentation förvaras på KLM.

Inmätning: Koordinater och höjdangivelser i rikets koordinatsystem SWEREF 99 13:30 och RH70.

Adress

Box 104, S-391 21 Kalmar

Telefon

0480-45 13 00

Fax

0480-45 13 65

E-post

info@kalmarlansmuseum.se